

CÉSAR RENDUELES • Fırsat Eşitliğine Karşı

CÉSAR RENDUELES 1975 yılında Girona'da doğan Rendueles, Madrid Complutense Üniversitesi'nde felsefe doktorasını tamamladı. İspanya Ulusal Araştırma Konseyi'nde (CSIC) araştırmacı, Madrid Complutense Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak çalışmaktadır. *Contra la Igualdad de Oportunidades* (Fırsat Eşitliğine Karşı, 2020), *Capitalismo Canalla* (Haydut Kapitalizm, 2015) ve *The Commons* (Müşterekler, 2023) gibi kitapları 10'dan fazla ülkede yayımlandı. Karl Marx'ın *Kapital*'inin yanı sıra Walter Benjamin, Karl Polanyi, Jeremy Bentham ve Antonio Gramsci gibi yazarların çalışmalarını yayıma hazırladı. İletişim Yayınları daha önce *Sosyofobi* (çev. Alev Türker Ok, 2024) adlı kitabını yayımladı.

Contra la igualdad de oportunidades. Un panfleto igualitarista

© 2020 César Rendueles

© 2020 Editorial Planeta, S.A.

İletişim Yayınları 3424 • Politika Dizisi 244

ISBN-13: 978-975-05-3659-5

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Begüm Hazar Keleş

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CÉSAR RENDUELES

Fırsat Eşitliğine Karşı

Eşitlikçi Bir Bildiri

Contra la igualdad de oportunidades
Un panfleto igualitarista

İSPANYOLCADAN ÇEVİREN
Süleyman Doğru

İÇİNDEKİLER

Sunum: Eşitsizlik Travması	7
1 Eşitliğin Sonu	13
2 Derin ve Karmaşık Eşitlik	33
3 Eşitlik Mecburiyeti	51
4 Diğerleri Kadar Eşit ve Diğerleriyle Eşit	67
5 Maddi Eşitliği Örgütlemek	85
6 Kadınlar, Erkekler ve Diğer Herkes	107
7 Herkesin Arasında Eşitlik	125
8 Politik Eşitlik ve Katılım	143
9 Bürokratik Eşitlik ve Şiddet	163
10 Eğitim İdeolojisi ve Eşitliğin Bozgunu	181
11 Eşitlik Kültürü	195
12 Nasıl İyi Olunur? Paylaşılan Bir Dünyanın sonu	209
Sonsöz	227

Sunum: Eşitsizlik Travması

Batılı anne babaların büyük bir bölümü bebekleriyle konuşmaya, diğer toplumlara kıyasla daha uzun zaman ayırırlar. Böylece bebeklerin, söylediklerini tekrarlayarak ve onları taklit eden sesleri abartılı bir şekilde çıkararak agulamanın gelişmesini sağlarlar... Bu o kadar alışılmış bir davranıştır ki çocuk bakımı uzmanlarının değerlendirmelerine bile girmiştir. Bunlar bazen ebeveynlere bebekleriyle yeterince konuşup konuşmadıklarını sorar ve aldıkları yanıtları çocukların bildiği ve tekrarlama becerisine sahip olduğu sözcük sayısına bakarak yorumlarlar. Bu iletişimsel çaba, Batılı bebeklerin dünyanın diğer tarafındakilere nazaran konuşmayı daha çabuk öğrendiklerine bakılırsa, tarihsel olarak başarıya ulaşmıştır. Öte yandan, bebekleriyle çok daha az konuşan diğer toplumların fertlerinin de anadillerini bizim kadar iyi konuşmayı öğrendiklerine bakılırsa, tamamen beyhude bir şey olduğu da söylenebilir.

Genel olarak, çocukların bir şeylere erken yaşta teşvik edilmesi gerektiği saplantısı Batılı toplumsallaşma süreçlerinin çok karakteristik bir özelliğine dönüştü. İlk çocukluk döneminde verilen ve neredeyse tümünden anne babaların sorumlu olduğu deneyimlerin, biz istediğimiz kadar onları hatırlamaktan aciz olalım, kişiliğimizde silinmez bir iz bıraktığında herhalde

hepimiz hemfikiriz. Modern anne babalar olarak çoğumuz davranışlarımızın evlatlarımızın karakteri üzerindeki etkisini saptanmış haline getirmiş durumdayız. Bilimsel doğruluğu şüpheli muazzam bir edebiyat, eğer –kelimenin tam anlamıyla– dik duramayan bebeklerin ya da geceleri yastık altında sakladıkları dişlerini alıp yerine hediye koymaya gelen sihirli bir kemirgeni hiç tartışmasız kabul eden* küçük çocukların düşünsel ve duygusal kapasitelerini artırmak için büyük çabalar harcamasak her türden felakete hazırlıklı olmamız konusunda bizi korkutuyor. Buna karşılık geçmişteki birçok kültür, belki de haklı bir biçimde, çocukluğu kişilik oluşumunda çok az belirleyici bir dönem olarak görmüşlerdir. Onlara göre, daha sonra nasıl bir kişi olacağımızla ilgili önemli kararlar ergenlik çağında, yani yetişkinliğe geçişte verilenlerdir. Bu konuya ayrılmış çok ilginç bir edebi alttür var: *Bildungsroman*, bir yeniyetmenin deri değiştirircesine çocukluğu geride bırakarak hayatı öğrenme sürecinin yanı sıra karakterini şekillendirecek ve kaderinin çizgisini belirleyecek olan yeni deneyimler arayışını başlatacağı oluşum romanı. Çağdaş edebiyat, sinema ve televizyonda *Bildungsroman*'ın cinsel uyanış anlatılarına indirgenmiş olması belki de yaşamak için nasibimize düşen bu dönemin bir göstergesidir.

Ebeveynlerin davranışları ve tutumlarıyla çocuklarının geleceğini şekillendirdiklerine yönelik inanışımızla, eşitler arası toplumsallaşmanın çocukların hayatı üzerindeki etkilerinin sistematik bir biçimde değersizleştirilmesi arasında bir bağıntı var. Anne babaların çocuklarının kişiliği üzerindeki müdahale payı bizim hayal ettiğimizden muhtemelen daha küçük. Birincisi, çünkü genetik kalıtım –bu ilericileri ne kadar rahatsız etse de– çok büyük önem taşıyor. Belki de saldırgan çocukların böyle olmasının sebebi sadece kavgacı toplumsal çevrelerde büyümüş olmaları değil, aynı zamanda ve basitçe, saldırgan

(*) İspanyol ve Hispanik halk kültüründe çocukların sütdeşlerinin dökülme sürecini kolaylaştırmak amacıyla onlara, düşen dişlerini gece yastığın altına koymaları söylenir; eğer bunu yaparlarsa, gece onlar uyurken bir fare –Fare ya da Farecik Perez– gelecek ve onları alıp yerine hediyeler bırakacaktır – ç.n.

insanların çocukları olmalarıdır. İkincisi, geri besleme süreçleri diye bir şey var: Çocuklar da bizi eğitirler. Yetişkinler olarak biz kendimizi kusursuzca ve nihai olarak tamamlanmış mücevhler gibi hayal etmekten hoşlanırsınız. Gerçekteyse toplumsal etkileşimin kişiliğimiz üzerindeki etkileri bütün hayatımız boyunca devam eder ve çocuklarla temasımız sırasında biz onları değiştirdiğimiz kadar onlar da bizi değiştirir. Jon Elster bu konuyla ilgili esprili bir hikâye anlatıyor: Bir öğretmen meslektaşlarına, “Dani’ye sabırla yaklaşmak lazım çünkü paramparça olmuş bir aileden geliyor,” diye yorumda bulununca oradaki öğretmenlerden birinin cevabı şu olmuş: “Buna hiç şaşırmadım çünkü Dani’nin paramparça edemeyeceği şey yoktur.”

Üçüncü sırada, akran grupları, çocukların birbirleri üzerindeki etkisi geliyor. Ebeveynler ve öğretmenler, çocukların ancak onların karşısındayken sergiledikleri davranış biçimini, belki biraz daha fazlasını biçimlendirebilirler. En önemli ailevi etki kaynaklarından biri, tam da bu yüzden, annelerin ve babaların evlatların ilişki kuracakları çocukların kimi özelliklerini –muhit, okul, karşılıklı etkileşim içinde oldukları yakınlık grupları– seçme imkânlarının olmasıdır... Çocuklar kendi toplumsallaşma süreçlerinin çok etkin ajanlarıdır. Dışarıdan gelen etkileri özümsemekle kalmaz aynı zamanda onları, ailelerinin ya da öğretmenlerinin çabalarına ve teşkil ettikleri bariz örneğe rağmen, bazen endişe verici sonuçlara yol açacak biçimde geliştirirler. İşte bu yüzden, etraflarında karşıt örnekler olsa da oyunlarında kuralcı ya da geleneksel sahneleri yansıtırılar. Psikolog Judith Rich Harris, arkadaşıyla evcilik oynarken şöyle diyen bir kızdan bahsediyor: “Kızlar doktor olamaz, sadece hemşire olabilirler.” İşin tuhaf tarafı bunu söyleyen kızın annesi bir hastanede doktormuş.¹

Genellikle, eşitlerimizin davranışımız üzerindeki etkisini azımsamaya meyilliyizdir. Oysa ki, akranlarımızla ilişki bizi aşırı derecede etkiler. Yine Harris, öğrencilerinin üniversite öncesi hayatlarını hatırlamasına dayanan bir araştırma yapan sos-

1 Judith Rich Harris, *El mito de la educación (The Nurture Assumption - Çocuk Yetiştirme Varsayımı)*, Grijalbo, Barcelona, 1999, s. 82.

yolog Anne-Marie Ambert'in bir çalışmasına değiniyor. Ambert'in öğrencilerine yönelttiği sorulardan biri şuymuş: "Seni her şeyden daha çok mutsuz eden şey nedir?" Hollywood tarafından yaratılan mitolojinin (çocuk beyzbol ligi maçlarında babanın yokluğunun travmatik etkileri konusunda hepsi hemfikir) aksine, öğrencilerin sadece %9'u ebeveyn kaynaklı bir kötü muameleye ya da uygunsuz davranışa uğradığını belirtmiş. Buna karşılık öğrencilerin %37'si, üzerlerinde rahatsız edici ve kalıcı etki bırakan kötü muamele deneyimlerinin arkadaş kaynaklı olduğunu söylemiş.

Eşitler arasındaki aşağılamalar çok daha onur kırıcı olabilir, çünkü bu eşitsizliğin ta kendisidir. Bedenlerimize derinlemesine yerleşmiş bu gerçekliği ancak devasa bir fetişizm vasıtasıyla gizlemeyi başardık. Eşitsizlik, inanılmaz sayıda hasara uğramış hayat yolunun ve kolektif ikilemin ardında yatıyor. Eşitlik kesinlikle kişisel başarı, hukuk devleti vb. gibi bir koşul değil, kendi içinde bir amaç, çünkü o müşterek yaşamımızın temellerinden biri. Eşitlik insani toplumsallaşmanın, bir arada yaşama kapasitemizin ve bunu yapma ihtiyacımızın biyolojik ve kültürel yapıtaşlarından birini teşkil ediyor. Eşitsizliğin reddi ve baskın bireylere karşı ortak tepki evrimsel tarihimize derin bir biçimde yerleşmiş durumda: Bizler diğer primatlardan çok daha az hiyerarşik hayvanlarız. Fakat tarihsel deneyim de gösteriyor ki eşitsizliğin büyümesi toplumsal kırılganlıkla, müşterek dayanışmanın azalmasıyla ve kolektif güvensizliğin artışıyla ilintilidir. Eşitsizlik her türlü iyi yaşam projesinde bizim için vazgeçilmez olan toplumsal bağları yok eder.

Bu kitap eşitsizliğin toplumsal, kültürel ve etik yönlerini çağdaş özgürleştirici politikalar perspektifinden irdelemeye çalışıyor. Eşitlik, insan türünün kolektif örgütlenme kapasitesinin yanı sıra bireysel özerklik ve kişisel gelişim imkânlarımızın yeri doldurulamaz bir unsuru. Psikanalist Donald Winnicott, gündelik olarak sıklıkla kullanmamıza rağmen oldukça muğlak bir kavram olan travmayı "varoluşun devamlılığında bir aksama" olarak tanımlıyordu. Toplumlarımızın genelleşmiş eşitsizliği kolektif bir travmadır, diğer insanlarla ilişki kurma ka-

pasitemizi etkileyerek tüyler ürpertici politik ve kişisel sonuçlara yol açan toplumsal bir aksamadır. Bununla birlikte, derin maddi eşitlik günümüz hegemonyacı politik projelerinde marjinal –ya da en azından pek önemsenmeyen– bir yer işgal ediyor. Eşitlikçi programın görece müşterek yegâne versiyonları ya fırsat eşitliği ya da aşırı eşitsizlik ve yoksulluğa karşı ahlâki öfke olarak karşımıza çıkıyor. Bunlardan ilki, kanımca, eşitlikçiliğin meritokratik bir çarpıklığı; ikincisiyse, anlamsız ve beyhude ya da en iyi ihtimalle kısa vadeli bir proje. İlerleyen sayfalarda, üç ana bölüm altında, derin eşitlikçiliğin özelliklerini takdim etmeye çalıştıktan sonra ekonomi ve emek, kadın-erkek ilişkileri, eğitim, kültür, çevrecilik ya da politik iştirak alanlarında hayata geçirilebilir eşitlikçi bir projenin kimi hatlarını ortaya koyacağım. Eşitliği temelinde iniş çıkışlı ve belirsizlikle dolu, hiç kuşkusuz, acilen keşfetmemiz gereken sarp bir yol olarak betimliyorum.

Maddi eşitlik elbette, kimi solcu kesimler tarafından bazen dile getirildiği gibi, her şeyin çözümü değil. Eşitliğin de topluluk uyumuyla (yani tercihlerimizi, değerlerimizi, hatta algılarımızı kolektif norma uyarlama biçimimizle), liyakati tanıma mekanizmalarıyla, kişisel özerklik olasılığı ya da karmaşık toplumlarda toplumsal bağın doğasıyla alakalı kendi sorunlar bütünü var. Ama şu bir gerçek ki, varoluşumuzun bizi bir çaresizlik ya da zihin karışıklığı çukuruna gömmeye muktedir diğer ikilemelerinden farklı olarak, maddi eşitsizliği yok etmek görece basit bir iş, biz bunu nasıl yapacağımızı aşağı yukarı biliyoruz ve bunun için bilişsel, kültürel ve etik olarak hazırız.

Bu kitap toplumsal eşitlik ve eşitsizlik meselesine on yılı aşkın bir süre boyunca kafa yormanın ürünü: Eşitsizliğin farklı boyutları ve ölçümü üzerine teknik araştırmalardan, değişik toplumsal bağlamlardaki eşitlikçi politik stratejilerin tarihine, kadın erkek eşitliğinin gelişiminden, kültür, emek, ailevi ilişkiler ya da eğitim çevrelerindeki eşitliğe kadar çeşitli konulara el atıyor.

Bu deneme üzerinde düşünmeye 2011 Mayısı'nda, 15M Hareketi protestoları sırasında başladım ve onu neredeyse on yıl

sonra COVID-19 pandemisinin bir sonucu olan kapanma sırasında, 2020 Nisanı'nda bitirdim. Bu ikisi, eşitlikle alakalı kolektif ikilemlerin hem kamusal arenada hem de gündelik hayatımızda ve kişisel ilişkilerimizde özellikle görünür hale dönüşükleri yakın tarihimizin önemli anları. Doğrusu, çeşitli toplumsal katmanların, gayriihtiyari, bir parçası olmak ve onlara gerektiği ölçüde meydan okuma cesaretini kendimde bulamamak kadar ahlâki rahatsızlık duyduğum çok az şey var. Ben orta yaşlı bir erkeğim, Avrupalıyım, heteroseksüelim, görece itibarlı bir sektörde istikrarlı bir işim var ki bu da başlı başına bir endişe kaynağı. Kafamı kurcalayan bu durum son on yıl boyunca, akademik makalelerden katılım metinlerine kadar çok farklı türde yayınlarda somutlaştı. Şimdi meseleyi daha kapsamlı, daha ayrıntılı ve –doğru ya da yanlış– daha hararetli bir argümantasyonda ortaya koymaya çalışırken, o fikirlerden bazılarını yeri geldikçe burada tekrar ele aldım. Kendi karakter özelliklerimi bir kenara bırakacak olursak, buradaki hararetin sebebi şu: Taşındığı sığara layık bir demokratik toplumun odak noktasını eşitlikçi politikaların oluşturması ihtiyacını kamusal alanda her dile getirdiğimde beni propagandacılıkla suçlayan biri illa ki oldu. Bu yüzden ben de açıkça ve kelimenin tam anlamıyla bir propaganda metni yazmaya karar vererek bu ithamların seviyesine çıkmaya karar verdim.